СИЊАЈЕВИНА, ВИСИТОР И ЗЕЛЕТИН

(АНТРОПОГЕОГРАФСКЕ ЦРТЕ)

I СИЊАЈЕВИНА

Највиши делови Сињајевине леже између горње Мораче на ЈЗ и Плашнице, тарине притоке, на СИ.

Раван око Плашнице је под ливадама и њивама. Пењући се из долине према планини, према СЗ, а нарочито према ЈЗ, карактер вегетације се мења.

Сл. 1. — *Сињајевина*, 1:150.000. — 1, циркови; 2, комчићи; 3, морене; 4, преседлине; 5, снежаници; 6, извори; 7, ливаде и њиве; 8, листопадна дрвета; 9, четинарска дрвета; 10, сточарске колибе; 11, сеоске куће.

У првом правцу тј. према СЗ, уз долину Плашнице, ретка листопадна дрвета, претстављена јаворима и танким буквама, пењу се до висине од 1565 м. Даље у висину, према СЗ, листопадна вегетација заступљена је само џбуњем, док су све чешћи четинари, нарочито борови. У висини око

1700 м, где престаје долина а настаје кршна висораван, јавља се планинска вегетација. Овде су четинари претстављени ретким џбуновима, нарочито вењом, којом су обрасле главице; по главицама је и ретка трава. На дну кршних удолина, међутим, где је нагомилано више црвенице, трава је гушћа, а нарочито је она густа на јужној, присојној страни гребена Градишта.

Идући из долине Плашнице према ЈЗ, и то од села Липова, виде се сличне промене у вегетацији. Око поменутог села су њиве и ливаде. Листопадна дрвета, претстављена буквама, пењу се до висине од 1480 м. Овде се већ виде стабла од борова, које у пролеће сносе усови („урави"), али и ретки четинари. Даље у висину четинари превлађују, а по дну циркова је трава.

Сл. 2. — *Сточарска кретања на Сињајевини:* 1, из долине Мораче; 2, из долине Плашнице; 3, зимско издизање чобана из долине Мораче.

Овај травни регион искоришћују с једне стране сељаци из Мораче на ЈЗ, а с друге стране сељаци из Плашнице на СИ. Тако је у цирку Малом Буковцу катун, који се зове Рашачки Буковац. Овде долазе и летују са стоком сељаци из Рашког Луга. Из свог села, у долини Мораче, они с пролећа прво излазе са стоком на Кокоровац и Прољетишта, на висину од 1400 м, а почетком јуна долазе у поменути катун. Преко планинског гребена они прелазе једном дубоком стругом, која лежи између Стола и Раздоља, и којом је пробијен југозападни оквир поменутог цирка. На катуну Морачани остају са стоком скоро три месеца, и крајем августа почињу се враћати кући. При том силазе на Кокоровац и Прољетишта, где остају до почетка новембра, и тек тада се спуштају кућама. Посуђе и постељне ствари при доласку и повратку са̂ми носе. Катун Рашачки Буковац лежи на једном гребену, и тешко је приступачан. На десној страни цирка налази се једна пећина. Она претставља летњи стан: у пећини људи не само спавају и спремају храну, већ у њу и стоку утерују.

Из долине Плашнице, и то из села Липова, сељаци преко лета такође излазе са стоком на планину. Када се забране ливаде око села, они издигну најпре на колибе, које леже југоисточно. Али Липовци излазе крајем јуна и на кршну површ, која лежи југозападно од њиховог села. Ту преко лета напасају стоку по цирковима испод Градишта, и купе бели мрс. Кућама се враћају у октобру, када на планини падне снег. Колибе су им у великој вртачи, која се зове Јечмени До; оне леже ободом ове вртаче.

Сем лети, Морачани излазе на планину и зими. Речено је, како су присојне стране Градишта, јужна и југозападна, обрасле густом травом. Лети

Морачани косе ову траву, али је не сносе у своја села, већ је остављају на планини. Почетком зиме изнесу на коњима „штице“, и од њих направе наслон и тор. У наслону чобани спавају на сену, а у тору овце једу сено. Штице, од којих се прави тор, високе су по два метра, и, ради одбране од вукова, горе зашиљене. И наслон и тор премештају се зими од једног сена до другог. Тиме се земљиште гноји и постаје погодније за успевање траве.

Док су на планини привремена насеља ретка и мала, дотле су у долини Плашнице села честа. Мигаловица, Бистрица и Плана леже на левој страни долине, на додиру равни и падине, док су Блатина и Дријенак на десној страни, у истом таквом положају. Сва су ова села на граници двеју привредних површина: њива, које су у равни, и паша, које су на падинама. Сем тога, поменута села, која леже на левој страни долинској, окренута су Ј, и заштићена од северног ветра. Али се на додиру равни и падина јављају и извори. По типу, ова су села низна, куће су у њима од камена.

II ВИСИТОР И ЗЕЛЕТИН

Највиши делови Виситора, гребени Плана и Коса, јесу под травом. Трава је нарочито густа на оном делу Косе, који се састоји од шкриљаца, док је на кречњацима рођа. Сем траве, на овим гребенима се виде и четинарски џбунови. Точила су скоро потпуно гола.

По дну и странама оних облука и циркова, што леже западно од највишег дела виситорског, виде се трава, ниски четинари, боровнице, вења итд., док су велики четинари врло ретки. Како се овај део Виситора састоји од шкриљаца и еруптивних стена, који, распадајући се, дају непрекидан слој глине, то је биљни свет на њему густ. Струје од точила по странама облука овде су такође голе.

Испод травног региона настају ретки четинари. Њих има на северној страни Виситора, у извориштy Пепићке Ријеке, даље око једне вртаче, чије је дно високо 1910 м, као и око валова, чије дно лежи на висини од 1850 м. На отсеку испод овог валова међу четинарима се виде шибови букве. Густа четинарска шума јавља се и у западном делу Виситора, испод дна поменутих циркова, по странама долинским. Млада четинарска дрвета су изваљена из корена, и то од усова.

На Мраморју су такође ретки четинари, а око језера густи. Њихова стабла пала су у језеро, и на сувим стаблима, изнад воде, ухватила се маховина и трава. Тако је велики, југоисточни део језера под травом. Испод висине од 1750 м настаје и по странама Муринске Ријеке мешовита шума, четинарска и букова: у удолинама више букова, а на странама, изложеним ветру, више четинарска. У висини око 1500 м јавља се само листопадна шума, букова, грабова итд., док на висини око 1300 м почињу ливаде, постале крчењем листопадне шуме. Југозападно од Џамије једна удолина, чији поток притиче Муринској Ријеци, пружа се од ЈИ према СЗ. На њеној присојној страни, која је окренута ЈЗ, виде се ливаде и ретке брезе, док је на осојној страни, окренутој СИ, заостала листопадна шума. У нижим деловима ове, осојне стране млада шума се крчи, да би се добили простори за ливаде. Ливаде су јаче распрострте и на обема странама Муринске Ријеке.

На Зелетину, у северозападном, говеђачком цирку отсеци су стеновити и голи, а у југоисточном, планском, на стеновитим отсецима су и мале полице, обрасле травом. У првом цирку, испод отсека настају падине под травом и ретким четинарима, док су точила скоро потпуно гола; у другом цирку, високо уз стране пењу се ретки четинари, а по дну цирка су млади четинари и букве. Идући низ долину према СИ настају густи четинари. У висини око 1300 м међу четинарима се јављају букве, а у висини око 1200 м букве и друга листопадна дрвета сасвим превлађују. У висини око 1000 м јаче су развијене ливаде, а на плавини, високој 900 м, јављају се њиве са кукурузом.

Паралелно са вегетационим, идући с висине у низину, ређају се ови

привредни региони: највиши је регион планинских сувата, где чобани изгоне лети стоку на пашу; ниже је четинарски регион, где се секу дрва и виде почеци индустрије дрвета; још ниже је регион ливада, где се коси сено, које се сноси у села за зимску исхрану стоке, и где се сточари баве са стоком крајем лета, када се покосе ливаде; најнижи је регион култура, са њивама кукуруза и са шљивацима.

Сл. 3. — *Виситор*, 1:150.000. — 1, циркови; 2, морене; 3, флувијо-глацијалан нанос; 4, снежаници; 5, извори; 6, језера; 7, катуни; 8, села; 9, четинарска дрвета; 10, листопадна дрвета.

Из села, која леже у долини Лима око Виситора, сељаци искоришћују ову планину, пењући се на њу почетком лета поступно. Из села Брезовице, на пр., која лежи источно од Виситора, у висини око 1000 м, око Ђурђевдана сељаци излазе са стоком на Скакала, у висину око 1200 м, а око Тројица долазе на Мраморје, у висину око 1850 м. На Мраморје издижу и сељаци из Пепића, села које лежи у долини Лима, северно од Виситора. О Илиндану Брезовичани силазе са стоком на ливаде, код Џамије, у висину од 1300 м. Лети, овде се ливаде косе и сено сноси у село. Око Велике Госпође спуштају се са стоком на Скакала, а када се „коломбоћи“ оберу, сиђу у

село. Из Мартиновића, села које лежи у долини Лима јужно од Виситора, сељаци излазе са стоком у Бешкеће, и ту остају од средине јуна до краја августа. Из Мурине, која лежи северно од Виситора, такође у долини Лима, сељаци излазе лети у извориште Досове Ријеке, — у катун Мису. Сељаци из Улотине, великог села у долини Лима, северно од Виситора, имају станове у ливадама, у висини око 1000 м, и затим у Катуништу, у висини од 1650 м. Они излазе са стоком на пролеће у ливаде, а крајем јуна издижу на Катуниште. У августу, кад се сено покоси, силазе са стоком понова на ливаде, и у јесен се спуштају у село.

Сви ови катуни (Мраморје, Бешкеће, Миса и Катуниште) леже на граници између сувата и четинарске шуме. Станови су у њима близу један другог. Код станова зидови су од брвана, а кров од штица. У стану је огњиште, на коме се вари млеко и готови јело, а около су полице; по њима су карлице са разливеним млеком. Око огњишта се и спава.

Све до балканског рата на Виситор су издизали са стоком и Малисори од Скадра. Они су долазили уз долину Цијевне, и даље ишли Врмошом на Гусиње. Како су лети у околини Скадра велике вруће, и како, уз то, влада и грозница, то су Малисори изводили на планину сву чељад и догонили сву стоку. По облуку југозападног крака Муринске Ријеке и по облуку Досове Ријеке честе су зидине од малисорских катуна. На развођу западно од Досове Ријеке је Миса, развалине од католичке цркве, чији су зидови били од дрвета. Између Малисора, који су долазили на ове планине из средоземног краја, и сељака из долине Лима, који су такође издизали са стоком на ове планине, долазило је до сукоба и борби. На катуну Мраморју виде се надгробни белези, где су пали неки Србљаци из Полимља, када су стигли Малисоре, који су били зајмили њихову стоку, и побили се с њима. До 1912 године Зелетином је ишла граница између Турске и Црне Горе. Како су Улотињани, нарочито раније, гајили много стоке, то су прелазили са стоком државну границу и улазили у малисорске испаше. Малисори би тада убијали чобане и пленили стоку. Полимци су се онда светили убијајући Малисоре, и тако су непрекидно трајале борбе.

Сл. 4. — *Сточарска кретања на Виситору:* 1, из Брезовица; 2, из Улотине.

После 1912 године граница између Црне Горе и Турске померена је даље на ЈЗ, и Улотињани имају данас станове преко Зелетина, у Гропи и у Черанића Коси.

Боривоје Ж. Милојевић

RÉSUMÉ

Sinjajevina, Visitor et Zeletin

Les parties hautes de la montagne de Sinjajevina, s' étendant dans la direction dinarique, sont situées entre la vallée de la Morača au SO et la vallée de la Plašnica au NE. Les parties en question, composées de calcaires et ayant en été une herbe rare, sont exploitées des deux vallées. En montant de leurs villages au printemps les pasteurs passent un ou deux mois au-dessus des maisons, et au mois de juin arrivent sur leurs habitations d' été. De même en descendant à la fin d' été les pasteurs s' arrêtent pour un ou deux mois aux stations où ils etaient déjà au printemps. Sur les parties de la montagne exposées au S l' herbe est assez dense. En été elle est fauchée par les gens de la Morača, mais le foin, donnant les grandes quantités, n' est pas transporté aux villages, mais il est laissé sur place. C' est alors que les pasteurs de la Morača montent avec leurs troupeaux pour les nourrir en hiver avec du foin, resté sur la montagne.

Les montagnes de Visitor et de Zeletin, situées dans le bassin du Lim supérieur, sont aussi exploitées en été par les villages environnants. Comme à Sinjajevina de même ici il y a entre les villages et les habitations estivales des stations intermediaires, où les pasteurs passent un ou deux mois, au printemps et en automne. Mais jusqu' à la guerre balkanique les deux montagnes etaient visitées pendant l' été aussi par les Malisori, habitant les villages autour de Skadar. Les familles entières quittaient la plaine marecageuse et arrivaient ici avec leurs troupeaux. Entre les pasteurs albanais, venant d' une région mediterranéenne, et les pasteurs serbes habitant les villages aux pieds des montagnes, il y avait presque toujours de différends et même de luttes sanglantes.

B. Ž. Milojević